

Teixint històries d'amistat: relat oral, ficció i construcció narrativa en el Tòxaris de Llucià

Pilar Gómez
Universitat de Barcelona

ABSTRACT

The Lucian's *Toxaris* is an example of the rhetorical approach to a subject of long philosophical and literary tradition as it is *φιλία*, the friendship. In the shape of a dialogue, Lucian presents this unequivocal expression of virtue through various narratives about friendship that tell a Greek and a Scythian; and for the contrast between these two peoples, this work is also often used to prove the values of Greek culture at the Lucian's time. However, due to abundant traits of school exercises in this work, the aim of this paper is to analyse some of the formal and rhetorical resources that Lucian applies to build the framework of his narratives and how the author employs his great command of his broad rhetorical training to create with an eminently oral nature the narration of fictitious stories which bring together friendship and are next to the Greek roman plots.

KEYWORDS: Lucian, *Toxaris*, dialogue, narrative, *progymnasmata*, friendship

1. INTRODUCCIÓ

La literatura grega d'època imperial està condicionada per l'empremta de la formació retòrica i escolar dels seus autors, tant dels pagans com dels autors cristians que també escriuen en grec. El nom de Llucià de Samòsata (s. II dC) va unit en la tradició grega, i en la tradició posterior, al diàleg, malgrat que també conreà altres formes literàries, i que els seus diàlegs inclouen realitats molt distintes. De fet, el propi Diàleg, convertit ell mateix en personatge, es lamenta perquè és incapaç de reconèixer-se després que el siri l'ha transformat, i només es veu com un ser híbrid, com una vulgar màscara de teatre, estranger i estrany als seus orígens.¹ En canvi, Llucià explica com un gran en-

1. Cf. Luc. *Bis Acc.* 33.

cert l'amistança que ha dut a terme entre la comèdia i el diàleg —és a dir, la filosofia o, millor, el diàleg filosòfic tal i com va ser encunyat per Plató—, per mor de la qual el diàleg s'ha alliberat de la seva esclerosi, ara somriu, ha deixat de punxar amb impenetrables disquisicions; mentre que la comèdia ja no té com a principal objectiu volcar sobre els filòsofs una despietada burla.² Tanmateix, aquest diàleg, que es plany del seu infortuni, assoleix en el corpus llucianesc també una multiplicitat de variants, que en dificulta, alhora, qual-sevol classificació, tot i que els diàlegs de Llucià es poden agrupar en dues grans categories: el diàleg dramàtic i el diàleg narratiu. Aquests termes permeten diferenciar entre els diàlegs en què l'acció, la informació i el contingut, són clarament compartits entre dos o més personatges —tots ells amb un grau d'implicació força equilibrat en el desenvolupament de l'acció— d'aquells altres diàlegs en què un personatge principal s'adreça a un altre interlocutor que només és receptor d'allò que aquell diu i no és identificat per les seves pròpies paraules, ja que aquestes únicament serveixen de marc per integrar l'exposició, el relat del personatge principal; un relat que constitueix l'essència i el contingut del diàleg pròpiament dit. El caràcter secundari i clarament anònim de l'antagonista en aquest tipus de diàleg està ben codificat: les seves paraules no permeten reconèixer-lo i és sempre designat amb mots molt genèrics com φίλος, ἔταιρος, o potser una mica més específic com pugui ser σοφιστής.³

Així mateix, alguns diàlegs són fins i tot més propers a formes netament epidíctiques i, per tant, en ells la forma dialògica és aleshores un mer artifici formal:⁴ la conversa entre Licini i Polístrat a *Retrats*, per exemple, té relació amb l'encomi, o bé l'intitulat *Diàleg amb Hesíode* és, de fet, un discurs judicial, amb acusació (κατηγορία) i defensa (ἀπολογία).⁵

D'altra banda, el terme *diàleg* remet a realitats distintes: una conversa, en la qual diversos personatges prenen alternativament la paraula; la imitació d'aquesta situació en una obra literària no qualificada pròpiament de diàleg, en la qual els personatges són representats per les paraules que els fa pronunciar l'autor (essent, doncs, una forma comuna a nombrosos gèneres); però

2. Cf. *Prom. Es* 6. Vid. MESTRE; GÓMEZ 2001, 120-121.

3. Sobretot en diàlegs on apareix Menip (*Icaromenip*, *Menip o la nigromància*), o algun doblat de l'autor com Licini (*Banquet o els Lapites*), per exemple.

4. BOMPAIRE 1958, 239: « le dialogue est, dans les *Portraits*, accessoire ».

5. En aquest diàleg, Licini s'adreça a Hesíode i l'interpeïlla sobre el valor de la inspiració poètica, de manera que Hesíode ha de defensar-se d'una acusació d'ignorància. Vid. BOMPAIRE 1958, 250; MESTRE; GÓMEZ 2007, 253-262.

també, una discussió dialèctica o lògica vinculada a la filosofia; i fins i tot, una obra considerada com diàleg en el sentit de gènere textual.⁶

Tot això revela una certa tensió entre forma i contingut, i mostra que una forma específica no pressuposa, en l'obra de Llucià, un determinat contingut, i que un contingut específic pot ser vehiculat mitjançant variades formes, sense oblidar la influència de la retòrica en la producció literària de l'època, tal com assenyalàvem a l'inici.

2. EL *TÒXARIS* DE LLUCIÀ

Què és, doncs, el *Tòxaris* o *l'amistat*? La resposta òbvia i directa és clara: un diàleg. Perquè ningú no dubta a considerar aquesta peça un diàleg, tal com la seva forma indica i reforça, endemés, el tema que s'hi tracta, de llarga tradició en la filosofia grega. Tanmateix, no deixa de ser un diàleg particular, com em proposo analitzar en aquest treball, parant esment especial en alguns aspectes formals, també en alguns elements de vocabulari, així com en diverses formes escolars que, per la formació retòrica de l'autor, es combinen en la construcció d'aquesta obra, atès que Llucià, com els seus coetanis, són fills i hereus d'un model formatiu, ancorat en la *paideia*, que tenia per objectiu formar tant brillants oradors com cultes escriptors, segons indica el retòric Teó (s. I dC) en el pròleg del seu manual de *progymnásmata* quan els anomena θεμέλια πάσης τῆς τῶν λόγων ιδέας, ('fonaments de tota mena de discursos').⁷

En aquest sentit, és rellevant d'assenyalar que el *Tòxaris* o *l'amistat* no és una de les obres més estudiades de Llucià, i bona part dels escassos treballs monogràfics que s'hi han dedicat, s'interessen sobretot en el seu contingut, sigui com a mostra de la representació de l'estranger, de la confrontació i complementarietat entre pobles,⁸ sigui com a espai per revisar alguns tòpics sobre la *φιλία* al llarg de la tradició grega,⁹ o bé per a assenyalar-ne la proximi-

6. Vid. DE GIORGIO 2014; DUBEL; GOTTELAND 2015.

7. Theon *Prog.* 70.

8. Llucià reprèn l'interès per l'alteritat que, des de l'òptica grega, representen els escites en altres obres com el diàleg *Anacarsis o sobre els exercicis atlètics* i la *προλαλιά Escita o el patró*. GANGLOFF 2007, 82-85 assenjala que la manera com Llucià i altres autors coetanis qüestionen els prejudicis relacionats amb els bàrbars implica una reflexió crítica sobre el concepte d'hellenisme dins de l'Imperi Romà en contraposició amb la Grècia clàssica. Vid. també VISA-ONDARÇUHU 2008; MARQUIS 2010.

9. En aquest sentit, vid. KONSTAN 1993; PERVO 1997; LIZCANO REJANO 2000.

tat amb altres formes narratives, especialment amb la novel·la, o descobrir-ne casos d'intertextualitat.¹⁰

La singularitat del *Tòxaris* rau, al meu entendre, en la seva acurada i complexa estructura: no és un diàleg dramàtic, ni tampoc no és un diàleg estrictament narratiu —en el sentit que abans definíem aquests termes en l'obra de Llucià—. Hi ha, sí, dos interlocutors —Mnesip i Tòxaris—, però l'obra no es configura en la formulació estricta de preguntes que han de ser respostes.

De fet, els rêtors antics no vinculen el gènere del diàleg solament a elements formals (el joc de preguntes i respostes, l'art de concloure raonaments, la presència de personatges), ni de contingut (fonamentalment, un tema de caire filosòfic, com seria en el cas del *Tòxaris*, la *φιλία*), sinó sobretot a un estil particular que no implica necessàriament un intercanvi de rèpliques, de manera que és possible considerar el diàleg com un gènere híbrid a mig camí entre la poesia i la prosa, però 'híbrid' no pas en un sentit pejoratiu com dona entenent Diàleg a la *Doble acusació*.¹¹ Aquest estil —segons postula Demetri— ha d'evocar sempre un text escrit sense cura aparent, com si imités paraules improvisades (*μιμείται αὐτοσχεδιάζοντα*, *Eloc.* 224). Així ho expresa també Dionís d'Halicarnàs quan identifica el diàleg amb una obra que ateny 'gràcia' (*χάρις*) «quan està composta d'una manera que fa oblidar que ha estat composta». ¹² Per tant, entre els rêtors, les característiques que defineixen els contorns d'un 'estil del diàleg' i n'asseguren l'especificitat són gràcia, complaença, però també llibertat, simplicitat i naturalitat, identificant així una categoria particular i força precisa d'obres en prosa. És cert, però, que una exposició basada en preguntes i respostes és habitual en el diàleg, com afirma el rêtor Teó (*Prog.* 90.16-18): *Καὶ τὰ ἐξῆς τὸν αὐτὸν τρόπον διεξελευσόμεθα ἐρωτῶντες τε καὶ ἀποκρινόμενοι κατὰ τὸν διαλεκτικὸν νόμον*.¹³

D'altra banda, en el *Tòxaris*, incideix també una component no menys important en la producció cultural i literària de l'època, tot i ser clarament deutores de l'escriptura, com és l'oralitat, de manera que resulta interessant la seva anàlisi des d'una doble perspectiva: comprovar quins són els exercicis, els models afiançats per la pragmàtica progimnasmàtica,¹⁴ o els trets d'alguns d'aquests

10. Vid. ANDERSON 2009; KIM 2013; TAGLIABUE 2015.

11. Cf. *supra* n. 1. Vid. AYGON 2002, 197-208; DUBEL 2011, 249-264, amb un bon recull bibliogràfic.

12. D.H. *Comp.*, 19.55: *ἔχει δὲ τινα χάριν ἐν τοῖς τοιοῦτοις καὶ τὸ οὕτω συγκείμενον ὥστε μὴ συγκεῖσθαι δοκεῖν*.

13. Cf. D.L. III 48.

14. Com FERNÁNDEZ DELGADO 2019 estudia en el cas de Plutarc.

exercicis, que sustenten el *Tòxaris*, i com un ampli domini de la pràctica retòrica permet a Llucià crear, recreant-la amb habilitat —i sense renunciar al seu habitual humor—, una situació fictícia de naturalesa eminentment oral.¹⁵

Des d'un punt de vista formal, el *Tòxaris* és, certament, un diàleg. Dos interlocutors, Mnesip i Tòxaris, parlen de l'amistat, la φιλία, abordant així un tema de llarga tradició literària i filosòfica.¹⁶ Tanmateix, no és plantejat com una conversa dialèctica per tal d'esbrinar, per exemple, com cal definir l'amistat, o si l'amistat significa només vincle entre companys d'armes, o si, en realitat, és la cerca d'un homònim d'un mateix, o si reflecteix la filantropia còsmica i universal, correctiu també de les injustícies i aberracions de la societat, barreja d'altruisme i d'utilitarisme. No. En el diàleg de Llucià l'amistat, d'antuvi, ja està reconeguda per ambdós interlocutors com un signe de virtut que contribueix a augmentar l'estimació de qui la practica: el grec Mnesip i l'escita Tòxaris només es proposen dilucidar si són els grecs o els escites els qui millor exerceixen l'amistat. I ho faran en forma d'ἄγων, de certamen, narrant cadascun d'ells cinc històries protagonitzades per amics exemplars.

3. EL RECORD DELS HEROIS: IMATGE I PARAULA

El detonant d'aquesta contesa és com d'estrany resulta a Mnesip el fet que Orestes i Pílates siguin objecte de culte entre els escites, i que aquests els tractin com a déus, creient en ells i oferint-los sacrificis. Mnesip és del parer que les accions comeses per Orestes i Pílates en terra escita els haurien hagut de fer mereixedors d'un altre tractament, perquè ell, des de l'òptica d'un grec, més aviat els considera uns assassins i 'lladres sacrílegs' (ιεροσύλοις, § 2) que, fins i tot, gosaren endur-se la deessa Àrtemis dels escites. Tanmateix, Tòxaris aviat desvetlla el secret: els escites lloen Orestes i Pílates perquè els valoren com els millors amics de tots els que han existit i, en conseqüència, han esdevingut, per a la resta d'homes, prescriptors (νομοθέται) de com de necessari és compartir qualsevol mena de sort amb els amics:

15. En un interessant anàlisi Ní MHEALLAIGH 2008 discuteix sobre la creació de la ficció en la literatura grega d'època imperial, que exigeix una necessària complicitat, literària i cultural, entre autor i lector. L'autora examina textos que vinculen aquesta ficció a la troballa i transcripció d'un text, però alguns mecanismes de la producció del relat podrien ser també aplicables a determinats passatges del *Tòxaris*, per bé que en una dimensió on prima l'oralitat.

16. Vid. el volum col·lectiu editat per FITZGERALD 1997, així com la introducció a *Tòxaris o la amistat* en l'edició i traducció de JUFRESA; MESTRE; GÓMEZ 2000, 187-189.

Τοx. 5. Ὁ δὲ δὴ μάλιστα καταπλεγέντες τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐπαινοῦμεν τοῦτό ἐστιν, ὅτι ἡμῖν ἔδοξαν φίλοι οὗτοι δὴ ἄριστοι ἀπάντων γεγενησθαι καὶ τοῖς ἄλλοις νομοθέται καταστῆναι ὡς χρηὶ τοῖς φίλοις ἀπάσης τύχης κοινωνεῖν.

Prova irrefutable del reconeixement envers la recíproca fidel amistat entre Orestes i Pílades és que els antics escites van dedicar a la memòria dels herois grecs divinitzats un temple, on una estela recorda els patiments compartits pels dos amics i, per llei, establiren —diu Tòxaris (§ 6)— ‘que constituís la primera ensenyança i educació (πρῶτον τοῦτο μάθημα καὶ παιδευμα) per als fills dels escites, i aprenguessin de memòria tot el que hi havia gravat (τὰ ἐπ’ αὐτῆς γεγραμμένα), de manera que potser oblidarien el nom dels pares, però no podien ignorar les gestes d’Orestes i Pílades’. Per als escites, tanmateix, no fou suficient la paraula escrita com a remei contra l’oblit d’aïtals gestes, sinó que el contingut dels mots gravats en l’estela (ἀναγράψαντες) també està reproduït en unes imatges pintades (Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ νεῶ τὰ αὐτὰ ὅποσα ἢ στήλῃ δηλοῖ γραφαῖς ὑπὸ τῶν παλαιῶν εἰκασμένα δείκνυται, § 6). Són quatre pintures que representen, amb algunes variants, la trama de la *Ifigenia a Tàuride* d’Eurípides: Orestes navega en companyia del seu amic, el naufragi de la nau, la captura com a presoners portats al sacrifici, i Ifigenia a punt de sacrificar-los ambdós. L’art del pintor ha fet que tothom pugui observar l’afecte (εὐνοίαν) mutu dels amics davant l’atac enemic, perquè cadascun d’ells s’afanyava a salvar la vida de l’altre posant en perill la pròpia.

L’inici del diàleg queda, doncs, emmarcat en la descripció d’un Orestèon escita. La ἔκφρασις, la descripció, és un dels exercicis inclosos en tots els tractats de *progymnasmata*,¹⁷ el més antic dels quals, el de Teó, la defineix en els termes següents: Ἐκφρασις ἐστὶ λόγος περιηγηματικὸς ἐναργῶς ὑπ’ ὄψιν ἄγων τὸ δηλούμενον. γίνεται δὲ ἔκφρασις προσώπων τε καὶ πραγμάτων καὶ τόπων καὶ χρόνων (*Prog.* 118). És, doncs, un tipus de discurs (λόγος), una composició, que amb detall explica i porta (ἄγων) sota els ulls (ὑπ’ ὄψιν) de manera manifesta (ἐναργῶς) l’objecte presentat (τὸ δηλούμενον). El terme λόγος va acom-

17. En els tractats de *progymnasmata* —Teó (s. I dC), Hermògenes (s. III dC), Aftoni (s. IV dC), o Nicolau de Mira (s. V dC)—, la descripció apareix darrera de l’etopeia —o prosopopeia en el cas de Teó— i abans de la θέσις. Tots els manuals, que com és habitual en la major part dels exercicis, també tracten, en general, el mateixos punts (definició, tipologia, gèneres, exemples...), coincideixen, amb molt poques variacions, en el sentit fonamental de l’ἐκφρασις. Sobre la capacitat i habilitat de Llucà per transgredir els límits i motlles de la codificació retòrica, *vid.* MESTRE; GÓMEZ 2019-2020.

panyat de l'adjectiu περιηγηματικός,¹⁸ que conté la idea de conduir, guiar i, per extensió, la de narrar, contar o explicar —περιηγέομαι significa 'portar al voltant, transportar per a fer veure'—, i aquesta exposició pot ser de persones, de fets, de llocs, de temps i de circumstàncies.

L'objectiu, doncs, d'una ἔκφρασις és crear, mitjançant el llenguatge, una mena de finestra a través de la qual l'oient o el lector *visualitzi* allò que és descrit, gràcies a la claredat (σαφήνεια) i a la vivor de les paraules (ἐνάργεια) —tipificades com les qualitats (ἀρεταί) màximes de la descripció—. No debades, el terme grec ἔκφρασις guarda relació semàntica amb el verb φράζειν ('parlar clar', 'dir mostrant'), i està format amb el prefix ἐκ- que reforça el seu significat: 'descripció exhaustiva'. Tanmateix, els mots 'descripció', 'descripción', 'descrizione', com en llatí *descriptio* estan associats al camp semàntic de l'escriptura, mentre que en grec l'àmbit lèxic implicat és el de l'oralitat. Sense oblidar, endemés, que γράφειν en grec denota tant l'acció de dibuixar i pintar com la d'escriure.¹⁹

És important l'adverbi ἐναργῶς i que ἐνάργεια sigui una qualitat distintiva d'aquest exercici escolar, ja que permeten diferenciar-lo d'una pràctica descriptiva genèrica, perquè etimològicament ambdós termes designen quelcom que 'brilla', 'resplendeix', insistint, doncs, en que l'acció se situa en l'àmbit visual; i en una descripció es fa evident en ell mateix l'objecte descrit.²⁰

La vivor de la paraula (ἐνάργεια) no acompanya la mirada, sinó que la substitueix i transforma els oients en espectadors —diríem, *in absentia*—, com indica el rètor Nicolau separant-la, explícitament, d'una mera narració (*Prog.* 68):

ἔκφρασις ἐστὶ λόγος ἀφηγηματικός, ὑπ' ὅσιν ἄγων ἐναργῶς τὸ δηλούμενον. πρόσκειται δὲ ἐναργῶς, ὅτι κατὰ τοῦτο μάλιστα τῆς διηγήσεως διαφέρει· ἢ μὲν γὰρ ψιλὴν ἔχει ἔκθεσιν πραγμάτων, ἢ δὲ πειρᾶται θεατὰς τοὺς ἀκούοντας ἐργάζεσθαι.

La descripció mena a una altra realitat que és, alhora, visual i verbal, la clau de la qual és a les mans de l'orador o de l'escriptor, ja que l'ἔκφρασις permet accedir a un món paral·lel, revelat per la paraula sàvia i persuasiva. Tòxaris aconseguix de fer-ho, com posa de manifest la reacció de Mnesip, admirat

18. El rètor Nicolau varia el terme en ἀφηγηματικός (*Prog.* 68).

19. Sobre el possible origen d'aquesta assimilació semàntica, *vid.* JOUANNA 2001, 55-70.

20. En llatí els termes habitualment usats per referir la potencialitat del discurs són *evidentia*, *inlustratio*, *sub oculis subiectio*, *perspicuitas*..., segons indica Quintilià (*inst.* 6 2, 32; 8, 3, 61). *Vid.* WEBB 2009, 87-106.

no solament pel que acaba de sentir, sinó per la manera com l'escita ha justificat la veneració del seu poble envers Orestes i Pílades, perquè els escites admiren l'amistat per damunt de qualsevol altra cosa. El grec reconeix en l'explicació de l'escita una vertadera habilitat persuasiva que actualitza l'habilitat del γραφεύς, del pintor —per tant, els escites no són només els millors arquers, sinó també 'els més convincents de tots a l'hora de pronunciar un discurs' (ῥῆσιν εἰπεῖν ἀπάντων πιθανώτατοι, § 8)—, de manera que explícitament assimila les paraules sentides al resultat de la feina d'un bon pintor (γραφεύς ἀγαθὸς ὢν), capaç de fer-li veure —i reconèixer— en la distància unes imatges llunyanes (ἐναργῶς ἐπέδειξας ἡμῖν τὰς ἐν τῷ Ὀρεστείῳ εἰκόνας) que contenen un relat ja conegut per ell, com a grec que és —i potser *pepaideumenos*.²¹

4. LA CONSTRUCCIÓ DEL RELAT

En la visió logocèntrica de la Segona Sofística cap experiència estètica pot prescindir de la paraula, i també l'ἔκφρασις, essent com és una xarxa i un trenat de paraules, convida a recuperar la imatge, traslladant el text icònic al text lingüístic, sense que la paraula abdiqui de la seva hegemonia, perquè no és només una qüestió de θαῦμα, d'una estupefaent meravella de la bellesa²² en allò que fa a la imatge, d'una banda; ni, per altra part, des de l'òptica d'un bàrbar com Tòxaris, no n'hi ha prou amb la bellesa de les paraules, sinó que cal també demostrar aquesta bellesa posant-la en pràctica —en el cas de la φιλία— també amb belles gestes i nobles accions.

D'aquí ve la proposta de Tòxaris. Com que els discursos dels grecs —en general, però especialment en l'amistat, com prova de mostrar Tòxaris esmentant els exemples d'Aquil·les i Pàtrocle, o de Teseu i Pirítous— es nodreixen de la tradició del passat, estan inspirats pels poetes, per a establir una comparació entre el concepte d'amistat d'un i altre poble, cal prendre com a referent no la invenció ni la ficció del relat poètic, que és qualificat de μυθῶδες, sinó que la realitat de fets pròxims en el temps i en l'espai ha d'esdevenir l'objecte i objectiu de la particular competició de relats (διηγησάμενοι) que es proposen emprendre:

21. Sobre les conseqüències emocionals que una descripció, més enllà de la retòrica, genera en l'individu, *vid.* PIGEAUD 2014, 177-210.

22. Com planteja SPINICCI 2008. Segons Plutarc (*Mor.* 346 f), Simònides denominava la poesia 'pintura que parla' (τὴν δὲ ποιήσιν ζωγραφίαν λαλοῦσαν), per la capacitat de transmetre a l'oient sensacions i emocions que podria experimentar si, en persona, observés i participés en el contingut del relat poètic.

Tox. 10. (...) ὀλίγους δέ τινας προχειρισάμενοι τῶν καθ' ἡμᾶς αὐτοῦς καὶ τὰ ἔργα αὐτῶν διηγησάμενοι, ἐγὼ μὲν τὰ Σκυθικά, σὺ δὲ τὰ Ἑλληνικά, ὁπότερος ἂν ἐν τούτοις κρατῆ καὶ ἀμείνους παράσχηται τοὺς φίλους, αὐτὸς τε νενικηκῶς ἔσται καὶ τὴν αὐτοῦ ἀνακηρύξει, κάλλιστον ἀγῶνα καὶ σεμνότατον ἀγωνισάμενος.

Però aquesta realitat és, de fet, una excusa per a donar versemblança als models d'amistat exemplar que proposen tant el grec com l'escita. I s'inicia així la part central de l'obra que passa d'un registre dialògic a una forma narrativa composta com un mosaic de deu històries, tal com proposo, a manera de resum del *Tòxaris*, en l'esquema següent:

<i>Introducció dialògica</i> (§ 1-11)	
<ul style="list-style-type: none"> • interlocutors: grec (Mnesip) i escita (Tòxaris) • tema: amistat (φιλία) • proposta d'ἀγών: Tòxaris (§ 10) 	
<i>Narració: exemples d'amistat</i> (§ 12-62)	
EXEMPLES GRECS (§ 12-35)	EXEMPLES ESCITES (§ 35- 62)
(§12): jurament de Mnesip	(§ 35-38) introducció de Tòxaris + diàleg (§ 38)
1. Agàtocles de Samos – Dínia d'Efes (§ 12-18)	1. Dàndamis – Amizoces (§ 39-42)
(§ 18): breu intervenció de Tòxaris	(§ 42): interpel·lació retòrica a Mnesip
2. Eutídic i Demó de Calcis (§ 19-21)	2. Belita – Bastes (§ 43)
(§ 21): pregunta de Tòxaris	
3. Eudàmidas de Corint – Caríxenos de Sició – Areteu de Corint (§ 21-23)	3. Macentes – Lòncates – Arsàcomas (§ 44-55)
(§ 23): valoració de Tòxaris	(§ 56): valoració de Mnesip + resposta de Tòxaris
4. Zenòtemis – Menècrates de Massàlia (§ 24-26)	4. Sissines – Tòxaris (§ 57-60)
5. Demetri de Súnion – Antífil d'Alòpece (§ 27-35)	5. Abaucas – Gindanes (§ 61)
(§ 35): conclusió de Mnesip	(§ 62): conclusió de Tòxaris
<i>Cloenda dialògica</i> (§ 62-63)	

Des d'un punt de vista estructural, de la construcció del discurs, la descripció cedeix el pas a la narració, al διήγημα, també codificat entre els *progymnasmata* com «un discurs expositiu de fets succeïts o donats com a reals»:

Διήγημά ἐστι λόγος ἐκθετικὸς πραγμάτων γεγονότων ἢ ὡς γεγονότων. στοιχεῖα δὲ τῆς διηγήσεως εἰσιν ἕξ, τὸ τε πρόσωπον, εἴτε ἐν εἴη εἴτε πλείω, καὶ τὸ πρᾶγμα τὸ πραχθὲν ὑπὸ τοῦ προσώπου, καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ ἢ πρᾶξις, καὶ ὁ χρόνος καθ' ὃν ἢ πρᾶξις, καὶ ὁ τρόπος τῆς πράξεως, καὶ ἕκτον ἢ τούτων αἰτία. τούτων δὲ ὄντων τῶν ἀνωτάτω στοιχείων, ἐξ ὧν συμπληροῦται ἡ τελεία διήγησις, ἐξ ἀπάντων αὐτῶν καὶ τῶν συνεδρευόντων αὐτοῖς συνέστηκεν, ἐλλιπῆς δὲ ἐστὶν ἢ τινος τούτων ἐπιδέουσα.²³

Hi ha, doncs, marge per a la ficció, però cal bastir la versemblança del relat mitjançant els elements que el rètor Teó ja dona com a components essencial d'una narració: identificar els personatges, els fets realitzats i la manera com han estat duts a terme, el lloc, el temps i la causa. Llucià és respectuós amb aquests pressupòsits en totes les contalles posades en boca de Mnesip i de Tòxaris, però introdueix subtils matissos per diferenciar globalment els relats grecs i els escites. Un de significatiu afecta els personatges. Perquè el caràcter retòric i artificial d'aquestes petites peces es reflecteix, per exemple, en els noms dels protagonistes de les exemplars històries d'amistat que hi són narra-des. El noms dels grecs són tots ells aptònims, atès que, com a la comèdia, designen alguna característica de la manera de ser o d'actuar dels personatges de ficció a què fan referència. En aquest cas, Llucià ha triat noms que estan tots testimoniats en altres autors, i que tenen una connotació clarament positiva, com si els protagonistes grecs ja haguessin estat predestinats a esdevenir models d'amistat abans que una situació atzarosa —la αἰτία que demana el rètor— els convertís en models a imitar per la seva φιλία. Per això els noms dels protagonistes, en les històries gregues, inclouen significats que els apropen a un bon renom (Ἀγαθοκλῆς), a una actuació favorable a l'amic (Ἀντίφιλος), a la virtut (Ἀρεταῖος), a la comunitat i bona disposició envers el comú (Δάμων, Εὐδαμίδας), a la destresa i valentia (Δεινίας), a la divinitat (Δημήτριος, Ζηνόθεμιν), a la justícia (Εὐθύδικος, Ζηνόθεμιν), al comportament moderat dels plaers (Μενεκράτης), al respecte i la gratitud envers l'hoste i l'estranger (Χαρίξευος).

Per contra, en els exemples proposats per Tòxaris, tots els noms dels protagonistes només es troben en Llucià, amb l'excepció de Dàndamis, que

23. Theon *Prog.* 78.15-24.

Plutarc i Arrià esmenten referit a un braman, un γυμνοσοφιστής.²⁴ Certament, Llucià ha optat per marcar també a través dels noms la distància, l'exotisme, l'alteritat dels escites, redundant en la primera impressió que el propi Mnesip, abans d'escoltar la descripció de l'Orestèon feta per Tòxaris, tenia dels escites: creia que només 'eren bons arquers, i superiors en els afers de la guerra' (οὐ μόνον ἄρα τοξεύειν ἀγαθοὶ ἦσαν Σκύθαι καὶ τὰ πολεμικὰ τῶν ἄλλων ἀμείνους, § 8). De manera que, si és possible reconèixer en els noms propis escites algun significat —tal vegada només en el cas d'Ἀρσακόμας, Βελίττας, Λογγάτης ο Τόξαρις—, les apel·lacions indefectiblement remetent tot just a la imatge externa —potser els cabells llargs lligats d'un Ἀρσακόμας, (ἀρarisκω, 'estrènyer'; κόμη, 'cabellera')—, o al tarannà guerrer del poble escita suggerit en antropònims com Βελίττας —nom amb un inici paral·lel a βέλος ('projectil')—, com Λογγάτης —el sufix -της del qual identifica el portador de la javelina (λόγχη) o qui va armat amb una llança (λογχώ, 'armar amb llança')—, o com el nom mateix de Tòxaris, proper a τοξάριον, és a dir, un 'petit arc'.²⁵

També pel que fa als llocs, puix que les històries gregues cobreixen bona part de la terra hel·lènica: l'Àsia Menor, l'illa d'Eubea, l'istme de Corint i el Peloponès, les colònies i l'Àtica. Es tracta, però, d'una geografia grega, prèvia a l'hellenisme.

El temps dels relats és immediat, i aquesta circumstància, ultra complir el compromís donat en les condicions de l'ἀγών, contribueix a la versemblança: tant Mnesip com Tòxaris expliquen històries recents.²⁶ L'escita, fins i tot, esdevé ell mateix protagonista del quart dels seus exemples,²⁷ que recull la demostració d'amistat, viscuda en pròpia carn, d'un 'company des de la infància' (ὁ Σισίννης ἐταῖρος ἐκ παιδὸς ὄν, § 57),²⁸ quan de camí cap a Atenes amb la intenció 'd'adquirir una educació grega' (ἐπιθυμία παιδείας τῆς Ἑλληνικῆς, *ibidem*),²⁹ va estar a punt de morir. Al final de la narració encara Tòxaris addueix com a prova de credibilitat, basada en la proximitat temporal

24. Cf. Plut. *Alex.* 8.65; Arr. *An.* 7.2.2.

25. Cf. Luc. *DMort.* 14.2; Longus 1.7; 2.6.

26. Per exemple, en acabar el primer dels seus relats, Mnesip afirma: «...no fa gaire que succeí; no sé ni si han passat cinc anys des que Agàtocles va morir...» (*Tox.* 18).

27. *Tox.* 57-60.

28. Sobre la contraposició entre φίλος i ἐταῖρος en aquest exemple, vegeu LIZCANO REJANO 2000, 243-245.

29. Aprendre dels grecs és el motiu que justifica el diàleg entre Anacarsis, el llegendari rei escita, i el legislador Soló, plantejat per Llucià a *Anacarsis o sobre els exercicis atlètics; supra* n. 8.

i susceptible de ser confirmada per testimonis directes, el fet que els successos tingueren lloc en terra grega, a la ciutat paflagònia d'Amastris, no pas en remots indrets d'Escítia: *Tox.* 60. Τοῦτο, ὃ Μνήσιππε, οὐκ ἐν Μάγλουσιν οὐδὲ ἐν Αλανία ἐγένετο, ὡς ἀμάρτυρον εἶναι καὶ ἀπιστεῖσθαι δύνασθαι, ἀλλὰ πολλοὶ πάρεισιν Ἀμαστριανῶν μεμνημένοι τὴν μάχην τοῦ Σισίννου.

En les deu històries, sempre un fet sobrevingut provoca l'acció — πράξις— i és, en realitat, el mode com aquesta es desenvolupa —τρόπος τῆς πράξεως— allò que les converteix en paradigma d'amistat. De manera que cadascuna d'elles pot ser considerada una τελεία διήγησις, d'acord amb la prescripció del rètor Teó.

El verb διηγέομαι apareix sovint al llarg d'aquesta obra per indicar com els dos interlocutors són plenament conscients de quina és la seva funció en aquesta contesa: una acció narrativa, en la qual està en joc la seva habilitat comunicativa.³⁰

Menip, en acabar la seva intervenció, afirma haver contat (διηγησάμην, § 35) els exemples que primer ha recordat de nobles i lleials amics; quan cedeix el torn de paraula a Tòxaris (καταβάς ἀπὸ τοῦ λόγου σοὶ τὴν ῥήτραν παραδίδωμι), el repta a no desmerèixer (φαῦλος ῥήτωρ φαινόμενος), en les cinc narracions que ara ha d'iniciar, la descripció encomiàstica (σοφιστικῶς ἐπαινέσας) de les gestes dutes a terme per Orestes i Pílades:

Tox. 35. Ἐγὼ μὲν οὖν τούτους ὀλίγους ἀπὸ πλειόνων, οὓς πρώτους ἡ μνήμη ὑπέβαλε, διηγησάμην σοὶ ἀγαθοὺς καὶ βεβαίους φίλους. καὶ τὸ λοιπὸν ἤδη καταβάς ἀπὸ τοῦ λόγου σοὶ τὴν ῥήτραν παραδίδωμι· σὺ δὲ ὅπως μὴ χεῖρους ἐρεῖς τοὺς Σκύθας, ἀλλὰ πολλῶν τούτων ἀμείνους, αὐτῷ σοὶ μελήσει, εἴ τι καὶ τῆς δεξιᾶς πεφρόντικας, ὡς μὴ ἀποτμηθεῖς αὐτήν. ἀλλὰ χρὴ ἄνδρα ἀγαθὸν εἶναι· ἐπεὶ καὶ γελοῖα ἂν πάθοις Ὀρέστην μὲν καὶ Πυλάδην πάνυ σοφιστικῶς ἐπαινέσας, ὑπὲρ δὲ τῆς Σκυθίας φαῦλος ῥήτωρ φαινόμενος.

Un repte que, en resposta, Tòxaris recull avançant alhora el contingut dels seus relats: no pas històries amoroses, de dots i matrimonis o de presoners, finalment alliberats —motius que recorden els arguments de les novel·les gregues—, sinó assassinats, guerres i morts en defensa dels amics: ἐγὼ δὲ σοὶ διηγήσομαι φόνους πολλοὺς καὶ πολέμους καὶ θανάτους ὑπὲρ τῶν φίλων, ἴν' εἰδῆς ὡς παιδιὰ τὰ ὑμέτερά ἐστιν παρὰ τὰ Σκυθικὰ ἐξετάζεσθαι (*Tox.* 36).

30. També són presents altres formes lèxiques amb aquest mateix sentit com ara διεξῆλθον (§ 34).

Igualment els narradors empren formes d'aquest mateix verb διηγέομαι, quan es disposen a introduir una història que coneixen en la mesura que prèviament ha estat objecte de relat per part d'altri —una mostra, malgrat l'artifici literari generat per Llucià en aquest cas, d'una possible transmissió oral d'aquestes breus narracions que podrien constituir *in nuce* arguments de novel·les i *novellae*, com assenyala Kim—. ³¹ A l'inici del segon exemple grec —Eutídic va salvar el seu company Damó de morir ofegat (§ 19-21)—, Mnesip adverteix que ara només trasllada com un model d'amistat l'aventura del rescat de Damó tal com li havia estat narrada (διηγείτο) per l'armador Símilos —havent-li jurat, al seu torn, també aquest, que en fou testimoni (επομοσάμενος ἢ μὴν αὐτὸς ἑωρακέναι τὸ ἔργον)—. Però, en acabar, confirma que l'ha fet seu (διηγησάμην):

Tox. 19-20. ΜΝΗΣΙΠΠΟΣ. Ἄκουε τοίνυν καὶ ἄλλον, ὃ Τόξари, Εὐθύδικον τὸν Χαλκιδέα. διηγείτο δέ μοι περὶ αὐτοῦ Σιμύλος ὁ ναύκληρος ὁ Μεγαρικός, επομοσάμενος ἢ μὴν αὐτὸς ἑωρακέναι τὸ ἔργον. (...) οὕτω γὰρ ἂν μάθοις ὡς οὐκ ἄγεννη σοι καὶ τοῦτον φίλον τὸν Εὐθύδικον διηγησάμην.

En aquest text, apareix una altra idea important en la construcció del relat: els narradors es comprometen, mitjançant jurament, a respectar la 'veritat' dels fets explicats. Una garantia potser perillosa venint de Llucià, perquè —com és prou conegut— a l'inici dels *Relats verídics* deixa constància que l'única veritat d'aquesta obra narrativa és que ell menteix. Ara bé, el jurament entre Mnesip i Tòxaris implica la generació d'un relat que necessàriament ha de suscitar πίστις, és a dir crèdit, confiança i, per tant, ha de ser convincent. ³² També el camp lèxic vinculat al voltant d'aquest mot (πίστις, πιστεύω...) ³³ apareix amb freqüència en el *Tòxaris*. Ho constato ara només amb un exemple. Quan Tòxaris acaba de sentir la novel·lesca història d'Agàtocles i Dínia —novel·lesca per tota la trama amorosa, semblant a la de les novel·les canòniques gregues—, ³⁴ les seves paraules revelen com d'obligat està ell mateix a creure: «Tant de bo, Mnesip, haguessis parlat sense estar lligat per jurament per tenir la possibilitat de no creure't. Sens dubte has descrit aquest Agàtocles

31. KIM 2013, 301-303.

32. Tòxaris detalla el valor del jurament entre els escites (§ 34).

33. Vid. MESTRE; GÓMEZ 2018, 110-114 per a la funció d'aquest camp semàntic en l'*Heroic* de Filòstrat.

34. En aquesta història apareix Cariclea, nom coincident amb el de la protagonista de la novel·la d'Heliodor. Vid. TAGLIABUE 2015, 9-17.

com un amic escita. Temo que ja no puguis esmentar-ne cap altre semblant a ell» (§ 18).

També en el seu propi jurament, Tòxaris introdueix la renúncia explícita a la mentida (ψεῦδος): «Juro pel Vent i per la Simitarra, que no et diré, Mnesip, cap mentida sobre l'amistat entre els escites». ³⁵ Perquè els relats escites no són meres argücies teatrals (μηχανᾶσθαι) per captivar un auditori (πρὸς τὴν ἀκρόασιν), com seria més aviat propi dels grecs —segons reafirma Tòxaris en acabar d'exposar la història de Dàndamis i Amizoces—, sinó que responen al concepte d'amistat entre els escites, capaços fins i tot de buidar-se els ulls per un amic, com feu Amizoces. ³⁶

Tanmateix, Mnesip considera difícil de creure el llarg relat de Tòxaris sobre l'amistat entre Macentes, Lòncates i Arsàcomas —una barreja de novel·la d'amor, pactes matrimonials i lluita pel poder—, perquè els successos nar-rats resulten en excès fabulosos (τραγικά καὶ μύθοις ὅμοια), però Tòxaris assimila la incredulitat del grec a pura enveja (φθόνος), atès que ell només està explicant fets que coneix (οἶδα):

Tox. 56. ΜΗΗΣΙΠΠΟΣ. Πάνυ τραγικά, ὧ Τόξари, καὶ μύθοις ὅμοια· καὶ ἴλεως μὲν ὁ Ἀκινάκης καὶ ὁ Ἄνεμος εἶεν, οὓς ὤμοσας· εἰ δ' οὖν τις ἀπιστοῖ αὐτοῖς, οὐ πάνυ μεμπτός εἶναι δόξειεν ἄν.

ΤΟΞΑΡΙΣ. Ἄλλ' ὄρα, ὧ γενναῖε, μὴ φθόνος ὑμῶν ἢ ἀπιστία ἦ. πλὴν οὐκ ἐμὲ ἀποτρέψεις ἀπιστῶν καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἰπεῖν ἃ οἶδα ὑπὸ Σκυθῶν γενόμενα.

En aquestes paraules de l'escita ressona el jurament inicial que impedia inventar (ἀναπλάττειν) les històries, alhora que neutralitza i fa inviable qual-sevol mena d'objecció (ἔλεγχος): ³⁷ «ΤΟΧΑΡΙΣ. Em sembla bé. Parla tu primer, però jura que diràs la veritat, perquè, d'una altra manera, no seria difícil inventar-se històries d'aquesta mena i la refutació seria inviable. Però si jures, no és lícit mostrar-se incrèdul» (*Tox.* 11).

35. *Tox.* 38: Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν Δανδάμιδος πρόφην γενομένων. ὁ γὰρ Δάνδαμις ἐν τῇ πρὸς Σαυρομάτας συμπλοκῇ, ἀπαχθέντος αἰχμαλώτου Ἀμιζώκου τοῦ φίλου αὐτοῦ – μᾶλλον δὲ πρότερον ὁμοῦμαί σοι τὸν ἡμέτερον ὄρκον, ἐπεὶ καὶ τοῦτο ἐν ἀρχῇ διωμολογησάμην· οὐ μὰ γὰρ τὸν Ἄνεμον καὶ τὸν Ἀκινάκην, οὐδὲν πρὸς σέ, ὧ Μνήσιππε, ψεῦδος ἐρῶ περὶ τῶν φίλων τῶν Σκυθῶν.

36. *Tox.* 42.

37. El terme ἔλεγχος remet clarament a la terminologia retòrica i judicial; cf. Theon *Prog.* 60.

5. PER MANCA DE JUTGE

Després de la intervenció final de Tòxaris, l'obra reprèn la forma dialògica en la cloenda d'aquest combat de paraules que acaba en taules —podríem dir— per defecte de forma, ja que prèviament no ha estat designat cap jutge.

Tox. 62. ΤΟΞΑΡΙΣ. (...) Εἴρηκα, ὦ Μνήσιππε, ἀπὸ πολλῶν πέντε τούτους προχειρισάμενος. ἤδη δὲ καιρὸς ἂν εἴη κεκρίσθαι ὀπότερον ἡμῶν ἢ τὴν γλῶτταν ἢ τὴν δεξιᾶν ἀποτεμῆσθαι δεοί. τίς οὖν ὁ δικάσων ἐστίν;

ΜΝΗΣΙΠΠΟΣ. Οὐδὲ εἷς· οὐ γὰρ ἐκαθίσασμέν τινα δικαστὴν τοῦ λόγου.

Tal vegada, aquest final hagi estat plantejat encara a l'empara d'un altre exercici retòric —que, de fet, sustenta el plantejament global del diàleg—, o per posar-lo en valor. Es tracta de la σύγκρισις o comparació retòrica,³⁸ definida per Teó com 'una composició que confronta el millor o el pitjor' (τὸ βέλτιον ἢ τὸ χεῖρον παριστάς). Aquesta confrontació pot ser entre persones o entre coses (συγκρίσεις προσώπων τε καὶ πραγμάτων).³⁹

De més a més, Lluetà, en posar fi a la part epidíctica i expositiva del *Tòxaris*, constituïda per l'enumeració de deu casos exemplars d'amistat, cinc esdevinguts entre grecs i cinc entre escites, sembla tenir en ment la prescripció del retòric: una comparació només és possible entre elements que no tinguin una gran diferència entre ells (αἱ συγκρίσεις γίνονται οὐ τῶν μεγάλην πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἐχόντων), o bé si el motiu de discussió és només la prelació (προθέσθαι), una qüestió de preferència, no pas d'elogi (ἔπαινος) o de censura (ψόγος), perquè, en realitat, cap dels elements confrontats no és superior (μηδεμίαν ... ὑπεροχὴν) respecte de l'altre.

Igualment, el propi retòric destaca la utilitat d'aquest exercici en els discursos judicials (ἐν τοῖς δικανικοῖς λόγοις) i en els deliberatius (οἱ τῶν συμβουλευόντων λόγοι), perquè l'oient, el lector, pot establir la comparació entre les accions exposades, siguin com siguin per naturalesa, justes o nobles:

38. Com afirma BOMPAIRE 1958, 236.

39. Theon *Prog.* 112-113: Σύγκρισίς ἐστὶ λόγος τὸ βέλτιον ἢ τὸ χεῖρον παριστάς. γίνονται δὲ συγκρίσεις προσώπων τε καὶ πραγμάτων, καὶ προσώπων μὲν οἷον Αἴαντος Ὀδυσσέως, πραγμάτων δὲ οἷον σοφίας τε καὶ ἀνδρείας. (...) πρῶτον δὲ διωρίσθω, ὅτι αἱ συγκρίσεις γίνονται οὐ τῶν μεγάλην πρὸς ἄλληλα διαφορὰν ἐχόντων· γελοῖος γὰρ ὁ ἀπορῶν, πότερον ἀνδρειότερος Ἀχιλλεύς ἢ Θερσίτης, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν ὁμοίων, καὶ περὶ ὧν ἀμφισβητοῦμεν, πότερον δεῖ προθέσθαι, διὰ τὸ μηδεμίαν ὀρὰν τοῦ ἐτέρου πρὸς τὸ ἕτερον ὑπεροχὴν.

ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ τῆς συγκρίσεως γύμνασμα καὶ ἐν τοῖς δικανικοῖς λόγοις ἐστὶ χρήσιμον, συγκρινόντων ἡμῶν ἤτοι τὰ ἀδικήματα τοῖς ἀδικήμασιν, ἢ τὰ εὐεργετήματα τοῖς εὐεργετήμασιν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐγκωμίοις ἀντιπαραβαλλόντων ἡμῶν τὰς εὐπραγίας· ἐν δὲ ταῖς συμβουλαῖς καὶ πάνυ ἐκδηλὸς ἡ ὠφέλεια. περὶ γὰρ τὸ αἰρετώτερόν εἰσιν οἱ τῶν συμβουλευόντων λόγοι.⁴⁰

Teó també explica la manera de procedir en una comparació: o bé desenvolupant una comparació particular sobre cadascun dels elements comparats, o bé triant entre dues composicions.⁴¹

Tant les paraules de Mnesip com de Tòxaris, en aquesta part final de l'obra, s'atenen bé als postulats de la teoria retòrica: l'exposició dels casos particulars de grecs i d'escites, constitueixen globalment cadascun d'ells una composició tancada, i és entre aquestes dues composicions que el jutge, ara inexistent, hauria de triar. Ara bé, possiblement Llucià en cap moment tenia la intenció d'arribar a una sentència, perquè parteix del supòsit d'una igualtat en la concepció mateixa de l'amistat, malgrat els matisos de diferència, essent com és l'amistat el bé més preuat tant per als grecs com per als escites. En realitat, la comparació —juntament amb l'elogi— forma part dels exercicis sobre fets reconeguts, incontestables (τὰ ὁμολογούμενα) i, per tant, no admeten cap rèplica (μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἔχοντα).⁴²

En aquest sentit, potser és significatiu assenyalar que en el tancament de l'obra, quan Mnesip reconeix que tots dos són legítims vencedors, i que, per tant, no caldrà executar els càstigs proposats per al derrotat en la contesa —amputar-se la mà dreta o tallar-se la llengua—, les seves paraules remetent clarament a les paraules de Tòxaris —l'autèntic heroi de la peça— quan, a l'inici, justificava per què els escites consideren déus Orestes i Pílades. Així ho delaten afirmacions de Mnesip com ara: σὺ φιλίαν ἐπαινεῖν ἔδοξας, ἰ ἐγὼ δὲ οὐδὲν ἄλλο ἡγοῦμαι ἀνθρώποις εἶναι τούτου κτῆμα ἄμεινον ἢ κάλλιον, ο ἔτι ἀγαπῶμεν ἄμφο νικήσαντες, τὰ μέγιστα ἄθλα προσλαβόντες (§ 62); o les de Tòxaris:

Tox. 7. ΤΟΞΑΡΙΣ. (...), οὐδὲ ἔστιν ἐφ' ὅτῳ ἂν τις Σκύθης μᾶλλον σεμνύναιτο ἢ ἐπὶ τῷ συμπονεῖν φίλῳ ἀνδρὶ καὶ κοινωνεῖν τῶν δεινῶν, ὥσπερ οὐδὲν ὄνειδος

40. Theon, *Prog.* 60-61.

41. Theon, *Prog.* 115: ἔστι δὲ ὁ τρόπος τῶν λόγων διττός· ἢ γὰρ ὑπὲρ ἐκάστου τῶν συγκρινόμενων ἰδίᾳ τινὰ λόγον διεξελευσόμεθα, ἢ ἓνα παρ' ἀμφοῖν θατέρου προκρίνοντες.

42. Theon, *Prog.* 65.16-18: εἶτα ἐν τοῖς ἐγκωμίοις γυμνασόμεθα, εἶτα ἐν ταῖς συγκρίσεσιν ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ ὁμολογούμενα καὶ μηδεμίαν ἀντιλογίαν ἔχοντα.

μείζον παρ' ἡμῖν τοῦ προδότην φιλίας γεγενῆσθαι δοκεῖν. διὰ ταῦτα Ὀρέστην καὶ Πυλάδην τιμῶμεν, ἀρίστους γενομένους τὰ Σκυθῶν ἀγαθὰ καὶ ἐν φιλίᾳ διενεγκόντας, ὁ πρῶτον ἡμεῖς ἀπάντων θαυμάζομεν, καὶ τοῦνομα ἐπὶ τούτοις αὐτῶν ἐθέμεθα Κοράκουσ καλεῖσθαι· τοῦτο δέ ἐστιν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φωνῇ ὡσπερ ἂν εἴ τις λέγοι “φίλιοι δαίμονες”.

6. CONCLUSIONS

Com assenyalàvem abans, aquesta obra ha interessat, i és especialment citada, pel seu contingut, podríem dir, etnogràfic, en la mesura que vehicula també una imatge d'Escítia i dels escites.⁴³ Tanmateix, una vegada més Llucià ens sorprèn perquè, fins i tot prescindint dels arguments concrets d'unes narracions exagerades, novel·lesques, entorn de l'amistat, el *Tòxaris* resulta un interessant exercici sobre els propis límits de la ficció, o sobre la capacitat de la literatura per 'fer creure' i els mecanismes de construcció de la 'il·lusió' de veracitat absoluta, especialment quan els posa en pràctica un autor hàbil com a creador i disposat sempre a portar al límit els motlles canònics dels gèneres codificats.

Però Llucià sempre assegura el tret i lliga bé els caps. Perquè com són els escites o quina és la relació dels escites amb els grecs ja podem llegir-ho en altres peces seves com són l'*Escita* i l'*Anacarsis*. És en aquesta darrera obra on es troba precisament la clau de la necessària vinculació entre guerra i amistat per als escites, com defensa Tòxaris davant de Mnesip; i Llucià posa aquesta clau, nogensmenys, en boca de Soló, quinta essència d'hel·lenitat: els escites no viuen a l'empara d'una *πολιτεία*, d'un sistema de govern, que contempla una específica preparació per a la guerra, que forma part de l'educació dels joves grecs, mitjançant l'entrenament físic. Per aquesta raó, Soló reconeix els perills que sempre amenacen el poble escita:

En canvi, vosaltres, és lògic, però això és excusable, que visqueu sempre en armes; car és fàcil que, vivint en un indret molt poc clos, estigueu exposats a complots, i les guerres que se'n deriven són moltíssimes, i hom no sap mai quan

43. VISA-ONDARÇUHU 2008: « L'intérêt de Lucien pour l'échange culturel et les confrontations entre peuples se manifeste dans trois de ses opuscules qui mettent en scène des Grecs et des Scythes (...) Derrière ces amusantes mises en scène, Lucien propose une réflexion sur la langue grecque et la “paideia” telles qu'elles peuvent être assimilées et exploitées par un barbare, et par là sur sa propre expérience de Syrien acculturé ».

vindrà un individu d'amagat per matar-te després d'haver-te fet caure del carro; la desconfiança dels uns amb els altres, quan hom conviu en una societat sense legislació, fa absolutament necessari el ferro, per tal de tenir una defensa prop si algú ataca. (*Anach.* 34).

En conseqüència, només poden confiar en el socors de l'amic vertader. D'aquí, encara, la ironia de Mnesip en qualificar Tòxaris com a πολειμιστής: com escita, aquest serà un ferm adversari en un particular combat cos a cos (μονομαχῆσαι), però es tracta d'una lluita que només exigirà arguments encertats, amb bona punteria, i paraules esmolades: Ἔστιν μὲν, ὦ Τόξαρι, οὐ φαῦλον τὸ ἔργον ἀνδρὶ οἴῳ σοὶ πολειμιστῆ μονομαχῆσαι, πάνυ εὐστόχους καὶ τεθηγμένους παρεσκευασμένῳ τοὺς λόγους.⁴⁴ Tanmateix, aquests arguments, aquestes paraules, que substituïen els trets de veritat (νῦν ἄσκοπα τετοξεύκαμεν, § 62), només són adequades per a qui, malgrat el seu origen bàrbar, hagi estat hel·lenitzat: és aquesta la condició necessària per tal que l'escita Tòxaris i el grec Mnesip entaulin una controvèrsia, i pugui establir-se una comparació entre les seves narracions; en definitiva, perquè existeixi pròpiament aquest diàleg entorn de l'amistat.⁴⁵

7. EPÍLEG

Finalment, però no pas en última instància. Aquesta aproximació formal, i encara parcial, al *Toxaris* de Llucià, és ara només un pretext per recordar Carles Miralles. Confesso que no pas un pretext qualsevol. El Dr. Miralles sabia moltes i diverses coses dels grecs, que amb ell vam aprendre a entendre millor i a fer-los nostres. Em quedo, però, amb el seu tracte; sobretot, amb la φιλία que traspuava el seu mestratge, a la qual ja només puc respondre amb aquest petit, però sincer homenatge.

44. *Tox.* 11; cf. *Tox.* 62: «ἐπειδὴ νῦν ἄσκοπα τετοξεύκαμεν, αἰθις ἐλόμενοι διαιτητὴν ἄλλους ἐπ' ἐκείνῳ εἶπωμεν φίλους, εἴτα ὅς ἂν ἦττων γένηται, ἀποτεμηθήσεται τότε, ἢ ἐγὼ τὴν γλῶτταν ἢ σὺ τὴν δεξιάν».

45. BOWERSOCK 1994, 4, suggereix que *Toxaris* és un bon exemple de la tolerància i diversitat entre cultures diferents, que caracteritza gran part de la literatura de ficció del s. II dC i posteriors.

BIBLIOGRAFIA

- G. ANDERSON, G. 2009, «'Its how you tell them': some aspects of Lucian's anecdotes», in A. BARTLEY (ed.), *A Lucian for our Times*, Cambridge, pp. 3-10.
- J.-P. AYGON 2002, «Le dialogue comme genre dans la rhétorique Antique», *Pallas* 59, pp. 197-208.
- G. W. BOWERSOCK 1994, *Fiction as History: Nero to Julian*, Berkeley-Los Angeles.
- J. BOMPAIRE 1958, *Lucien écrivain. Imitation et création*, Paris.
- S. DUBEL 2011, «Définir le dialogue antique comme mimésis, entre forme théâtrale et conversation: des *sokratikoi logoi* (Aristote) au style du dialogue (Ps.-Démétrios)», in A. LÉTOURNEAU; F. COOREN; N. BENCHERKI (edd.), *Representations in Dialogue, Dialogue in representations. Proceedings of the 13th conference of the International Association for Dialogue Analysis, 26-30 avril 2011, Université de Montréal*, [en línia] iada.online.series 1/11, pp. 249-264 [consulta 24/3/2018]. Disponible a: <https://iada-web.org/download/representationsindialogue.pdf>.
- S. DUBEL; S. GOTTELAND (edd.) 2015, *Formes et genres du dialogue antique*, Bordeaux.
- J.-A. FERNÁNDEZ DELGADO 2019, «Writing, Orality and *Paideia* in Plutarch's *The Banquet of the Seven Sages*», in C. RUIZ-MONTERO (ed.), *Aspects of Orality and Greek Literature in the Roman Empire*, Newcastle, pp. 81-99.
- J. T. FITZGERALD (ed.) 1997, *Greco-Roman perspectives on friendship*, Atlanta.
- A. GANGLOFF 2007, «Peuples et préjugés chez Dion de Pruse et Lucien de Samosate», *REG* 120/1, pp. 64-86.
- J.-P. DE GIORGIO 2014, «Dire l'interaction et l'écoute: le problème de la définition du dialogue comme genre», *Cahiers FoReLLIS-Formes et Représentations en Linguistique, Littérature et dans les arts de l'Image et de la Scène* [en línia], Dialogue et théâtralité: interactions, hybridations, réflexivité. De Socrate à Derrida. [consulta 24/3/2018]. Disponible a: <<https://cahiersforell.edel.univ-poitiers.fr:443/cahiersforell>>.
- J. JOUANNA 2001, «ΓΡΑΦΕΙΝ, 'écrire' et 'peindre': Contributions à l'histoire de l'imaginaire de la mémoire en Grèce ancienne», in *La littérature et les arts figurés de l'Antiquité à nos jours. Actes du XIVe Congrès de l'Association Guillaume Budé, Limoges 25-28 août 1998*, Paris, pp. 55-70.
- M. JUFRESA; F. MESTRE; P. GÓMEZ 2000, *Luciano. Obras III*, Madrid.
- L. KIM 2013, «Orality, folktales and the cross-cultural transmission of narrative», in T. WHITMARSH; S. THOMSON (edd.), *The romance between Greece and the East*, Cambridge, pp. 300-321.
- D. KONSTAN 1993, «Friends and Lovers in Ancient Greece», *Syllecta Classica* 4, pp. 1-12.
- S. LIZCANO REJANO 2000, «El *Tóxaris* de Luciano de Samósata: un paradigma de la amistad entre griegos y bárbaros», *CFG(g)* 10, pp. 229-252.

- E. MARQUIS 2010, «La représentation du Scythe chez Lucien de Samosate: la complexité du personnage de Toxaris dans l'opuscule *Toxaris ou l'Amitié*», in M.-F. MAREIN; P. VOISIN; J. GALLEGRO (edd.), *Figures de l'étranger autour de la Méditerranée antique. Actes du colloque international «À la rencontre de l'Autre»*, Paris, pp. 401-409.
- F. MESTRE; P. GÓMEZ 2007, *Luciano. Obras IV*, Madrid.
- F. MESTRE; P. GÓMEZ 2001, «Retórica, comedia, diálogo. la fusión de géneros en la literatura griega del s. 11 d.C.», *Myrtia* 16, pp. 111-122.
- F. MESTRE; P. GÓMEZ 2018, «The *Heroikos* of Philostratus: A Novel of Heroes and more», in M. P. FUTRE PINHEIRO; D. KONSTAN; B. D. MACQUEEN (edd.), *Cultural Crossroads in the Ancient Novel*, Berlin-Boston, pp. 107-122.
- F. MESTRE; P. GÓMEZ 2019-2020, «De l'*ekphrasis* des manuels aux *Portraits* de Lucien», *Ítaca. Quaderns Catalans de Cultura Clàssica* 35-36, pp. 153-170.
- K. NÍ MHEALLAIGH 2008, «Pseudo-Documentarism and the Limits of Ancient Fiction», *AJPb.* 129/3, pp. 403-431.
- R. I. PERVO 1997, «With Lucian: who needs friends?: friendship in the *Toxaris*», in J. T. FITZGERALD (ed.), *Greco-Roman perspectives on friendship*, Atlanta, pp. 163-180.
- J. PIGEAUD 2014, «Lucien et l'*ekphrasis*», in S. DUBEL, *Portrait du sophiste en amateur d'art*, Paris, pp. 177-210.
- P. SPINICCI 2008, *Filosofia dell'immagine*, Torino.
- A. TAGLIABUE 2015, «Heliodorus' reading of Lucian's *Toxaris*», *Mnemosyne* 69/3, pp. 397-419.
- V. VISA-ONDARÇUHU 2008, «Parler et penser grec: les Scythes Anacharsis et Toxaris et l'expérience rhétorique de Lucien», *Revue des études anciennes* 110/1, pp. 175-194.
- R. WEBB 2009, *Ekphrasis, Imagination and Persuasion in Ancient Rhetorical Theory and Practice*, Farnham-Burlington.